

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสถานการณ์ปัญหาความเสื่อมโทรม สาเหตุและผลกระทบต่อชาวบ้านที่พึ่งพาคลองตามสภาพพื้นที่ 2) เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์ของคลองต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้าน และระบบการจัดการคลองเพื่อการใช้ประโยชน์ตามสภาพพื้นที่ 3) ศึกษาแนวทางการฟื้นฟูคลองต่ำ และสร้างกลไกการจัดการคลองที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ โดยมีวิธีการศึกษา คือ สัมภาษณ์ชาวบ้าน ศึกษาพันธุ์กรรมพืชที่ขึ้นริมคลองในหมู่ที่ 3 ศึกษาพื้นที่การทำนาในหมู่ที่ 4 ระดมข้อมูลจากเวทีชาวบ้าน สัมภาษณ์องค์ความรู้เรื่องการใช้ประโยชน์จากพืชริมคลอง และการจัดการน้ำการทำนาในอดีตจากผู้รู้ในชุมชน และใช้เครื่องมือแผนที่ทางประวัติศาสตร์ (Timeline) เส้นทางการพัฒนาการจัดการน้ำเพื่อทำนาและการเกษตรในชุมชน จัดเวทีสัมมนาเพื่อหาแนวทางการฟื้นฟูวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยใช้เวทีชาวบ้านร่วมกันวิเคราะห์สภาพปัญหา และหาแนวทางการฟื้นฟูสายคลองโดยวิธีการอนุรักษ์พันธุ์พืชริมคลอง และการจัดการน้ำที่ใช้ประโยชน์ได้อย่างทั่วถึง โดยเฉพาะประโยชน์ด้านการทำนา

ผลการศึกษา พบว่า

1) สภาพปัญหาน้ำแล้งและสภาพคลองเสื่อมโทรม เนื่องจากปริมาณของป่าต้นน้ำลดลงจากการเปลี่ยนสภาพป่าเป็นสวนยางพารา และการตัดไม้ริมคลอง นโยบายการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมโดยการขุดลอกคลอง และขาดการบริหารจัดการน้ำโดยการมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงานกับชุมชน ตั้งแต่เรื่องการออกแบบโครงสร้างพื้นฐานในการจัดการน้ำ เช่น เขื่อนกั้นน้ำที่ต้องคำนวณระดับพื้นที่ของท้องนาให้สมดุลกัน รวมทั้งเขื่อนกั้นน้ำชำรุด ขาดการซ่อมบำรุงจากหน่วยงานที่รับผิดชอบ ขาดการสร้างและพัฒนาศักยภาพให้กลุ่มชาวบ้านเกิดการบริหารจัดการน้ำด้วยความเข้มแข็ง จึงก่อให้เกิดปัญหาน้ำไม่พอใช้หรือน้ำเกินพอใช้ จนกระทั่งถึงปัจจุบัน

2) การใช้ประโยชน์ของคลองจากชาวบ้าน พบว่าหมู่ที่ 4 และ 3 ใช้น้ำจากคลองในการทำนามาตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน ซึ่งอดีตมีการจัดการน้ำร่วมกันผ่านเขื่อนกั้นน้ำแบบนบลูกแระปิดกั้นลำคลองเพื่อส่งน้ำเข้าเมืองน้ำธรรมชาติที่ชาวบ้านสร้างขึ้น แต่ปัจจุบันมีการสร้างฝายกักเก็บน้ำแบบคอนกรีตแทนที่นบลูกแระและเขื่อนกั้นน้ำธรรมชาติก็กลายเป็นเขื่อนกั้นน้ำคอนกรีตในปัจจุบัน และชาวบ้านทั้ง 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 3 ยังใช้ประโยชน์จากการจับสัตว์น้ำเพื่อบริโภคในครัวเรือน การใช้ฝักพื้นบ้านริมคลองมาเป็นเครื่องเคียงกับขนมจีนพื้นบ้าน โดยเฉพาะช่วงทำบุญป่าช้าเดือน 5 ของคนหมู่ที่ 3 บ้านหูแร่

3) แนวทางการฟื้นฟูคลองต่ำ มีดังนี้

- ระดับนโยบาย มีการ 1) ผลักดันแผนการแก้ไขปัญหาเรื่องการจัดการน้ำผ่านเทศบาลเมืองทุ่งตำเสา 2) การจัดสร้างแหล่งเรียนรู้เพื่อสร้างการเรียนรู้ให้คนในชุมชน นักเรียนและผู้สนใจทั่วไปผ่านศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรบริหารจัดการน้ำอย่างร่วมกัน 3) การกันเขตพื้นที่คลองที่ยังมีพันธุ์ไม้ธรรมชาติขึ้นอยู่ไว้

- ระดับชุมชน สร้างกลุ่มกลไกที่คอยดูแลอนุรักษ์พันธุ์พืชริมคลองได้แก่ กลุ่มผักเหนาะหมู่ที่ 3 และกลุ่มการบริหารจัดการน้ำและการทำนาอินทรีย์ในหมู่ที่ 4 มีกิจกรรมของแต่ละกลุ่มร่วมกัน เช่น กิจกรรมปลูกต้นไม้ในวันสำคัญ การสร้างฝายเพื่อเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ รวมถึงการพัฒนากลุ่มเพื่อสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม ทั้งในส่วนของจัดการน้ำสู่การทำนา การอนุรักษ์พันธุ์กรรมไม้พื้นถิ่นร่วมกับคลองโดยเทศบาลเมืองทุ่งตำเสาต่อไป